

dem. »Pjækkeri, drikkeri, dårligt arbejde og tilstedeværelsen af forskellige former for forfølgelse af egeninteresser ...« bliver i denne tolkning mulige tegn på »befolkningens passive protest mod samfundsforholdene og dermed mod regimet« (s. 218).

Det kan indvendes, at denne bastante opdeling i sovjetsamfundet i to lejre vanskeliggør en dybere analyse af forskellige etniske, sociale o.a. gruppers forskelligartede reaktionsmønstre og af den grad af internalisering af systemets normer, som i hvert fald prægede visse gruppers verdensbillede og argumentationsformer, og som f.eks. Juliane Fürst, Sheila Fitzpatrick, Jochen Hellbeck og Steven Kotkin på forskellig vis har redegjort for.

Kulavig høster hæder ved at have benyttet et ikke ubetydeligt antal kilder (især) fra det tidligere partiarkiv og for sin dristige, men velargumenterede læsning af disse »mod kildens intention« (s. 15). Herved lykkes det ham at trænge igennem de lavere parti- og sikkerhedsorganers besyngelse af samfundets samdrægtighed og offervilje og deres bortforklaren af eksempler på kaos, dårligdomme, utilfredshed og obsternasighed som rene undtagelsestilfælde. I kilderne er der med Kulavigs ord »pyntet på virkeligheden« i den socialistiske realismes ånd (s. 217). Skønt synspunktet har meget for sig, kunne en mere omfattende diskussion af kildernes forhold til virkeligheden og af embedsmændenes svære balancegang mellem pålidelig og systemhyldende information have været ønskelig.

Der mangler inddragelse og analyse af endnu flere kilder, en uddybet diskussion af evt. tidsmæssige, geografiske og etniske forskelle og forsøg på kvantificering af materialet, før man til fulde kan stadfæste Kulavigs fortolkning af den sovjetiske hjemmefront. Desuden er befolkningens generelle levevilkår, dødelighed og andre socialhistoriske aspekter enten slet ikke eller kun kursorisk medtaget i bogen.

Disse indvendinger til trods er *Stalins hjemmefront* en meget velargumenteret og veldisponeret nyfortolkning af perioden, som på et vigtigt område bringer Danmark med frem i spidsen af udforskningen af Sovjetunionen under krigen. Bogen er et ægte pionerarbejde. Udover i sig selv at bidrage med megen ny information og sætte en ny fortolkningsmæssig ramme om krigen, vil dette fortjenstfulde stykke forskningsarbejde forhåbentlig også inspirere flere danske og dansk-læsende øststatsforskere til at gå til kilderne. *Stalins hjemmefront* udmærker sig i øvrigt også ved sit gode livlige sprog og store fortælleglæde. Det er en bog, som både fortjener at stå på hylden hos fagfolk og arkivrotter og at ligge under juletræet hos andre historieinteresserede.

Niels Bo Poulsen

NIKOLAJ BØGH: Hækkerup. Aschehoug 2003, 395 sider, ill.

»Denne bog handler om, hvem Per Hækkerup var, hvorfor han nåede så langt, som han gjorde – og hvorfor han alligevel ikke nåede helt til tops, som han egentlig gerne havde villet« (s. 14). Med disse ord præsenterer Nikolaj Bøgh formålet med den knap 400-sider lange og velkrevne biografi over én af Socialdemokratiets mest karismatiske skikkelser i det 20. århundrede. Et ambitiøst projekt for Per Hækkerup (1915-1979) nåede længere end de fleste: Mellem 1946 og 1952 var han formand for DSU. I næsten samme periode var han generalsekretær for IUSY (International Union of Socialist Youth). Fra 1950 til 1979 var han uafbrudt medlem af Folketinget. På Christiansborg blev han sit partis politiske ordfører i 1957. I årene fra 1962 til 1966 var udenrigsminister. Under det røde kabinet i 1966-1967 bestred han den vanskelige post som gruppefor-

mand og politisk ordfører. Et par år senere blev han økonomi- og budgetminister. Derpå udnævntes han til økonomiminister, og sluttelig blev Hækkerup i 1978 minister uden portefølje.

Nikolaj Bøgh når langt med sin bog, når det angår mennesket Per Hækkerup. Læseren bliver klogere på Hækkerups liv og levned. Især kommer man tæt på den meget menneskelige Hækkerup. Anekdoterne og de mange illustrationer er ikke blot fornøjelige; de giver også liv og næring til den underholdende og ofte medrivende fremstilling. At Hækkerup var en politisk begavelse af sjældent karat, og at han havde rige forhandlingsevner er hævet over tvivlen. Rigtigt er det også, at Krag krævede absolut loyalitet af sine ministre, og at han, som årene gik, fik et mere anstrengt forhold til den noget egenrådige Hækkerup, der undertiden blev sat på plads af den ikke mindre egenrådige men mere kølige og frem for alt højere rangerende Krag. Festmennesket Hækkerups lyst til sjusser, store øl og diskussioner til langt ud på natten betones som forhold, der på den ene side gjorde ham afholdt, men som på den anden side svækkede hans politiske muligheder. Med karakteristiske af denne type giver Bøgh sine svar på spørgsmålene om, hvorfor Hækkerup nåede så langt, som han gjorde, men også hvorfor han aldrig nåede embedet som statsminister.

Alligevel er der ikke tale om nogen helstøbt fremstilling, for bogen er ikke styret af en problemstilling, og analyser af de store politiske spørgsmål, som Hækkerup var involveret i, er der ikke mange af. Og det er en skam. For havde Bøgh struktureret sin bog efter en problemstilling, og havde han i højere grad inddraget den eksisterende danske og udenlandske litteratur (der henvises ikke til én eneste udenlandsk fremstilling, skønt Hækkerup primært var engageret i international politik), ville han have fået mere ud af sin indsats. Bogen hviler imidlertid på et par antagelser. For det første at Hækkerup var en af de første socialdemokrater, der mente, at Danmark skulle spille en aktiv rolle i europæisk og vestlig politik; dette hvad enten der var tale om antikommunisme eller efterkrigsårenes alliancepolitik. Og for det andet at Hækkerup var en af de første (socialdemokratiske) politikere, der så politiske, og således ikke blot økonomiske perspektiver i de europæiske markedsdannelser. Ifølge Bøgh skal vi finde forklaringen på Hækkerups syn på Danmarks ideelle position i international politik i hans virke som ungdomspolitikker. Til at dokumentere disse antagelser hviler fremstillingen først og fremmest på Hækkerups dagbøger og hans privatarkiv. Desuden har Bøgh gjort brug af Udenrigsministeriets arkiv samt DSU's og AIC's arkiver og endelig Socialdemokratiets papirer (herunder mødeprotokollerne i Folketinget).

Ovenstående antagelser lyder besnærende, for Bøgh belægger dem med artikler, foredrag og dagbogsoptegnelser fra Hækkerups tidligste tid som ungdomspolitikker hen over den mere modne folketingspolitikker. Om end det er min opfattelse, at Bøgh har ret i, at Hækkerups omverdensforståelse blev fostret i mellemkrigsperioden og under besættelsen, er fremstillingen ikke ganske overbevisende, når det gælder spørgsmålet om, hvorvidt Hækkerup var en pioner i sin tid. Krydslæser man med andre fremstillinger af dansk politik og politikere i perioden ses det nemlig, at Hækkerup ikke var så alene endda. Hans Uwe Petersen, Kurt Jacobsen og Leif Thorsen har for år tilbage dokumenteret, at yngre socialdemokrater som Hans Hedtoft og H.C. Hansen var helt i front, når det gjaldt kampen mod kommunisterne i 1930'erne. Men Bøgh benytter ingen af disse fremstillinger, og han giver ikke læseren besked herom. Kigger man på spørgsmålet om Hækkerup som en overbevist, og i forhold til hans samtidige tillige en tidlig socialdemokratisk atlantist, har Bøgh imidlertid en bedre

sag. Det er rigtigt, at Hedtoft til det sidste ønskede en nordisk løsning på det sikkerhedspolitiske dilemma i 1949. Alligevel fandt der diskussioner sted blandt socialdemokraterne om en vestlig orientering, og det danske socialdemokrati ønskede bestemt et amerikansk militært engagement i Europa. Dette fremgik så tidligt som i marts måned 1946, da Hedtoft havde en samtale med den amerikanske legationsråd i København. Ved denne lejlighed anmodede Hedtoft eksplicit USA om at forblive militært i Europa. Hans argument lød: »we all know what is going on in the Russian area«. Dermed sigtede Hedtoft til Sovjetunionens besættelsespolitik i den østlige del af Tyskland. Da Rigsdagens partier året efter skulle tage stilling til, om Danmark skulle tage del i besættelsen af Tyskland støttede Socialdemokratiet beslutningen. Og det gjorde det igen i 1948, da spørgsmålet var, om de danske tropper skulle forblive i den vestlige del af Tyskland i endnu en periode. Danske politikere – herunder socialdemokraterne – var bevidste om, at Danmark hermed blev nært knyttet til det vestlige militære samarbejde; først og fremmest med briterne men også med amerikanerne. Som sådan var Hækkerup ikke så alene, som Nikolaj Bøgh lægger op til. Når alt kommer til alt, var der tale om et vanskeligt valg.

Delvis tilsvarende forholder det sig med Bøghs fremstilling af Per Hækkerups syn på det europæiske samarbejde. Her forstår læseren, at Hækkerup som internationalist ønskede et øget samarbejde med de kontinentaleuropæiske lande, og dette på et tidligere tidspunkt end hans kolleger. Bøgh gør opmærksom på, at Hækkerups argumentation adskilte sig fra Krag's, idet sidstnævnte primært var interesseret i de europæiske markedsdannelser af økonomiske årsager, medens Hækkerup betonedede de politiske perspektiver. Det er et interessant perspektiv, men granskes Johnny Laursens og Hans Branners artikler om Danmarks forhold til Kul- og Stålfællesskabet og dansk markedspolitik i 1950'erne, tegnes der også her et billede af, at Danmark – herunder Hækkerups partifæller – allerede på dette tidspunkt kiggede med betydelig politisk interesse på det europæiske samarbejde.

De største vanskeligheder har Bøgh imidlertid haft med at fremstille Hækkerups betydning for udenrigspolitikken i 1960'erne. Det er forståeligt, for det er store og komplicerede spørgsmål, og Hækkerup var ikke alene om at formulere politikken. Alligevel fortjener Bøgh anerkendelse for at have fremstillet hovedlinier af optagelsesforhandlingerne i begyndelsen af 1960'erne. Gennem fremstillingen heraf og af Hækkerups virke som sikkerhedspolitiker bliver læseren nok klogere på, hvad det var der skete, men ikke så meget på hvorfor. Det er en kendt sag, at udenrigsminister Hækkerup var en overbevist atlantist, der forsøgte at disciplinere danskerne til at støtte alliancepolitikken, medens han samtidig stod som eksponent for afspændingsbestrebelse over for Østblokken. Men hvad lå der da bag afspændingspolitikken? Handlede den om at berolige østlandene? Var der snarere tale om såkaldt renommepolitik? Eller handlede den om noget helt tredje? I denne sammenhæng savnes også analyser af, hvad den parlamentariske sammensætning på Christiansborg betød for hans virke som udenrigsminister. Hvilken betydning havde administrationen? Hvori bestod forholdet til Norge og Sverige og til Storbritannien og USA? Og ikke mindst: Hvad med forbindelsen til Vesttyskland? Det er vigtige spørgsmål, som ikke drøftes nærmere. Det er ærgerligt, for det er formentlig med udgangspunkt i sådanne spørgsmål, at vi får fremmet forståelsen af drivkræfterne bag 1960'ernes danske udenrigspolitik.

Efter min opfattelse har Bøgh i ordenes bedste betydning skrevet en opmuntrende og underholdende bog. Han har også givet nogle bud på, hvorfor Hæk-

kerup nåede så langt, som han gjorde, og hvorfor han alligevel ikke nåede længere. Til gengæld mener jeg ikke, at vi er blevet meget klogere på den politik, som Hækkerup stod for.

Rasmus Mariager

CHRISTOPHER MUNTHE MORGENSTIERNE: Denmark and National Liberation in Southern Africa: A Flexible Response. Nordiska Afrikainstitutet, Uppsala 2003. 142 s. EUR 20.

Den kronologiske ramme for denne studie i aktivistisk dansk udenrigspolitik rækker frem til 1986. Dengang var national befrielsesbevægelse og befrielseskamp stadig plusord i vide kredse. Efter overgangen til racelighed og demokratisk styreform i Sydafrika i begyndelsen af 1990'erne har væbnede oprørsgrupper med mål der udspringer af koloniale eller postkoloniale konflikter, haft sværere ved at opnå anerkendelse og støtte i det internationale samfund. ANC's erobring af magten havde selv – ud over det retoriske element – lidet eller intet at gøre med guerillakrig. Det var i højere grad en borgerretsbevægelse.

Andre steder i regionen var forløbet et andet. Soldater fra PAIGC, MPLA og Frelimo kæmpede mod det portugisiske kolonivælde i henholdsvis Guinea Bissau, Angola og Moçambique og bidrog derved til at opnå landenes uafhængighed i 1975. SWAPO, ZANU og som sagt ANC måtte i endnu en årrække arbejde for at befri befolkningerne i Namibia, Zimbabwe og Sydafrika fra en anden form for kolonialisme, nemlig det hvide mindretals eneheredømme.

Den tids kampe mod kolonialisme og racisme i det sydlige Afrika, også med militære midler og ved voldelige uroligheder, ses stadig som et legitimt og progressivt element i udviklingen af en moderne verden. De nordiske lande gik i spidsen med støtten til oprørsbevægelserne, hvilket er emnet for Christopher Munthe Morgenstiernes vellykkede bog. Det er den danske politik der bliver analyseret, idet de øvrige nordiske lande hver for sig er behandlet i andre udgivelser, alt sammen som led i et fælles projekt ved Det nordiske Afrikainstitut i Uppsala.

Sharpeville-massakren i 1960 åbnede omverdenens øjne for apartheid-politikken i Sydafrika. I de følgende år deltog Danmark i den internationale fordømmelse gennem FN, og Socialdemokratiet knyttede forbindelser til ANC. Tilskyndet af det amerikanske udenrigsministerium og et norsk initiativ blev der i 1964 for første gang givet danske statspenge til ofrene for apartheid. Det skete via ulandsbistanden, men noget tøvende, for selv om beløbet var beskedent, passede formålet strengt taget ikke til bevillingsrammens bestemmelse. Det følgende år blev der derfor indført en særlig 'apartheid-bevilling' på finansloven. Denne blev hurtigt en institution. Beløbet voksede, og der udviklede sig en praksis hvor de NGO'er der var aktive på området, blev taget i nært samråd om hvilke modtagere der skulle tilgodeses.

Pengene gik ad forskellige kanaler, men endte med at blive brugt på de samme typer aktiviteter: rets- og uddannelseshjælp til personer (samt deres familier) der var kommet i klemme på grund af deres opposition mod raceundertrykkelse i Sydafrika, Sydvestafrika eller Rhodesia. Pengene blev fordelt ganske bredt, både til mennesker i eksil og til f.eks. stipendier til almindelige offentlige uddannelsesinstitutioner i de pågældende lande.

Støtten havde med andre ord et humanitært, kun indirekte politisk præg. Det var de nordiske landes opfattelse at presset på regimerne for at afskaffe raceadskillelsespolitikken skulle være moderat og føre til fredelige løsninger.